

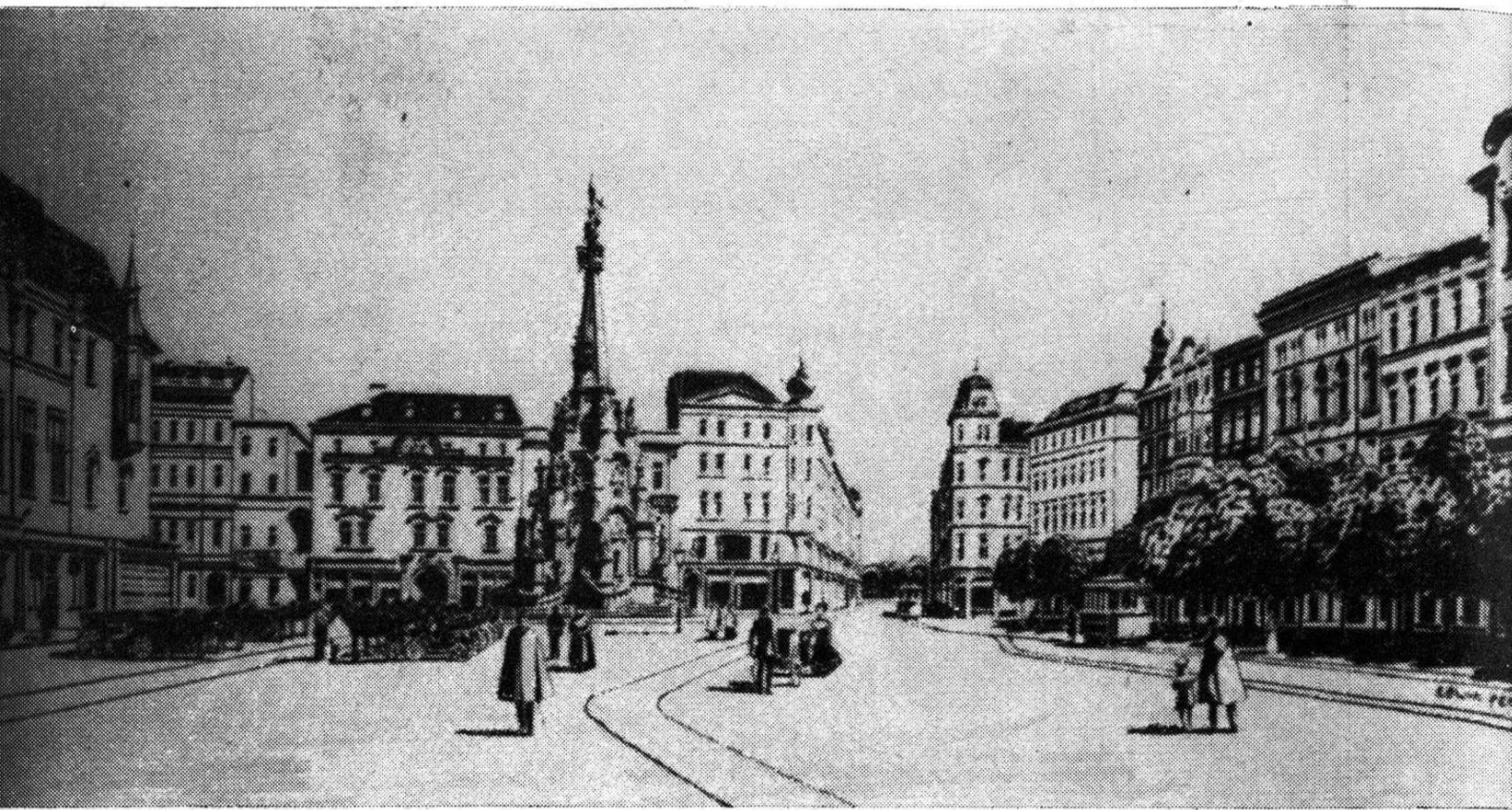
1963

ČÍSLO 114

zprávy

VLASTIVĚDNÉHO
ÚSTAVU
V OLOMOUCI

Tadeáš C z u d e k :

ZPRÁVA O VÝSKYTU SPODNOTORTONSKÝCH SEDIMENTŮ JIŽNĚ OD LHOTKY A NOVÝCH TĚCHANOVIC V NÍZKÉM JESENÍKU

Při geomorfologickém výzkumu v roce 1962 jsme zjistili miocenní sedimenty v údolí bezejmenného potoka jižně od Lhotky a v údolí potoka Horníku jižně od Nových Těchanovic (obr. 1). Novými nálezy byly doplněny již známé lokality těchto sedimentů v území mezi Starými Těchanovicemi a Vítkovem (srov. E. TIETZE 1895, 1898, H. JEDLITSCHKA 1929, T. CZUDEK 1961).

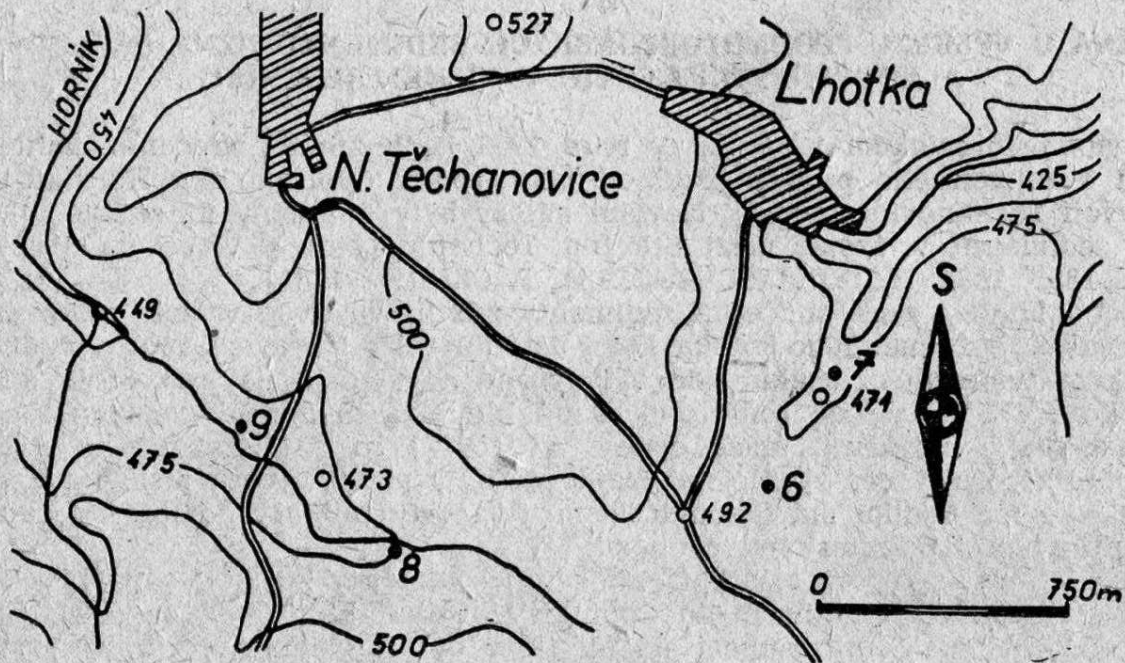
Jižně od Lhotky jsme miocenní sedimenty zjistili ve dvou vrtech, situovaných v údolním dně bezejmenného potoka, který ústí do řeky Moravice v obci Podhradí. V krátkém pramenném úseku, kde byl proveden vrt č. 6, je toto údolí, zhruba až po kótu 471 m, široce rozevřené a má hloubku 20 m. Od uvedené kóty se zúžuje a svahy zpříkřují, takže druhý vrt (č. 7) se nacházel již na začátku hlubokého zářezu, který rychle nabývá v příčném profilu tvaru písmene V a východně od obce Lhotka má hloubku 50 m. Oba vrty zastihly podloží miocenních sedimentů, tvořené kulmskými droby.

Jižně od Nových Těchanovic byly miocenní sedimenty zjištěny rovněž ve dvou vrtech, situovaných v údolním dně potoka Horníku, který pod osadou Zálužné ústí do Moravice. V pramenném úseku (kde byl proveden vrt č. 8) je údolí jmenovaného potoka široce rozevřené. Směrem po toku se postupně prohlubuje a zúžuje, takže u vrtu č. 9 má již tvar hlubokého zářezu s příkrými svahy. Vrty musely být předčasně ukončeny a proto nebyla celková mocnost miocénu zjištěna (viz tab.).

Lokalita	Vrt č.	Nadm. výška	Mocnost kvartéru	Mocnost miocénu	Hloubka vrtu	Podloží miocénu
Lhotka	6	481 m	2,00 m	15,90 m	18,10 m	kulmské droby
Lhotka	7	470 m	1,30 m	4,60 m	6,05 m	kulmské droby
N. Těchanovice	8	475 m	3,00 m	11,60 m	14,60 m	nedosaženo
N. Těchanovice	9	461 m	2,20 m	13,80 m	16,00 m	nedosaženo

Miocenní sedimenty v okolí všech čtyř vrtů tvoří modrošedé až zelenošedé vápnité jíly a šedozelené jemně až středně zrnité jílovité písky. Jíly jsou místy slabě jemně písčité a ve svrchních polohách rezavě žíhané. Písky tvoří nepravidelné polohy v jílech, které dosahují mocnosti vesměs od několika cm do 60 cm. Pouze ve vrtu č. 6 byla na bázi zjištěna větší mocnost vápnitého jílovitého písku, která činí 3,40 m. Tento písek má šedozelenou barvu, je místy zpevněn skoro v pískovec a jeho zrna jsou většinou slabě až středně opracovaná. Obsahuje i ojedinělé středně opracované úlomky kulmských drob a břidlic velikosti až 5 cm v delší ose.

Mikrobiostratigrafický rozbor vzorků jílu a písku ze všech vrtů provedl I. CI-CHA z Ústředního ústavu geologického v Praze. Rozbor ukázal, že v jílech se vyskytuje velmi bohatá fauna dírkovců. Z nejvýznačnějších druhů je třeba jmenovat hlavně: *Spiroplectamina carinata* (ORB.), *Robulus calcar* (L.), *Robulus cultratus* MONTF., *Robulus inornatus* (ORB.), *Dimorphina variabilis* (NEUGEB.), *Marginulina rugosocostata* ORB., *Bulimina striata* ORB., *Uvigerina pygmoides* PAPP et TURN., *Uvigerina macrocarinata* PAPP et TURN., *Stilostomella verneuilli* (ORB.),

Obr. 1. Situace vrtů jižně od Lhotky a N. Těchanovic.

Bolivina antiqua ORB., *Bolivina hebes* MACFADYEN, *Sphaeroidina bulloides* (ORB.), *Cibicides ungerianus ornatus* (CUSHMAN), *Globigerinoides triloba* (RSS.), *Orbulina suturalis* BRONNIMANN, *Globorotalia mayeri* CUSHMAN et ELLISOR, *Globorotalia* ex. gr. *scitula* (BRADY), *Globoquadrina rotundata* (ORB.). V písčítých polohách je mikrofauna ochuzená.

Výše uvedená společenstva dírkovců bezpečně charakterizují spodní torton alpsko-karpatských pánví. Jsou to mořské druhy, které žily v zóně neritika, popř. měličího bathyálu. Vápnité jíly a jílovité písky jižně od Lhotky a N. Těchanovic byly ukládány v době druhé fáze spodnotortonské transgrese (srov. J. PAULÍK—I. CÍCHA 1959, I. CÍCHA 1961 aj.).

Pro geomorfologii je důležité, že spodnotortonské sedimenty se vyskytují v údolích poboček řeky Moravice. Jsou dokladem předtortonského založení obou popsaných poboček Moravice a jejich mocnost ukazuje na to, že pramenné úseky uvedených údolí byly v době před tortonem značně hlubší než dnes. Přítomnost spodnotortonských sedimentů v místech, kde tato údolí mají ráz hlubokých zářezů nasvědčuje tomu, že i hluboce zařezané údolí Moravice v úseku pod Kružberkem je svým založením předtortonské.

LITERATURA

- CÍCHA I. 1961: Mikrobiostratigrafie miocénu ostravské oblasti. Sborník ÚÚG, sv. XXVI — 1959 — oddíl paleontologický, Praha.
- CZUDEK T. 1961: Spodnotortonské sedimenty u Vítkova a Starých Těchanovic. Zprávy o geologických výzkumech v roce 1960, Praha.
- JEDLITSCHKA H. 1929: Die miocänen Meeresablagerungen des Niederen Gesenkes. Mitt. d. Naturwissenschaftlichen Vereines in Troppau, Nr. 19/20, 35. Vereinsjahr, Opava.
- KETTNER R. 1921: Příspěvek k poznání stavby kulmského útvaru na Opavsku. Sborník St. geol. ústavu ČSR, roč. 1919—1920, sv. I, Praha.
- PAULÍK J.—CÍCHA I. 1959: Neogén na území listu generální mapy Olomouc M — 33 — XXIV. Geofond, Praha.
- ROTH Zd. a kol. 1962: Vysvětlivky k přehledné geologické mapě ČSSR, 1:200.000 M — 33 — XXIV (Olomouc), Praha.
- TIETZE E. 1895: Reisebericht aus Wigstadt. Verhandlungen der k. k. Geol. Reichsanstalt, No. 11, Wien.
- TIETZE E. 1898: Erläuterungen zur geologischen Karte Freudenthal. Wien.

BERICHT ÜBER DAS VORKOMMEN DER UNTERTORTONISCHEN ABLAGERUNGEN SÜDLICH VON LHOTKA UND NOVÉ TĚCHANOVICE IM NÍZKÝ JESENÍK

Bei der geomorphologischen Forschung im Jahre 1962 wurden untertortonische Ablagerungen in den Tälern der Zuflüsse der Moravice (Mohra) südlich von Lhotka und Nové Těchanovice festgestellt. Diese Ablagerungen (kalkartige Töne und tonartige Sande) sind in der zweiten Phase der untertortonischen Meerestransgression abgelagert worden. Ihr Vorkommen bezeugt, dass auch das tiefeingeschnittene Tal der Moravice im Talabschnitt unterhalb Kružberk vortortonischer Anlage ist.

Václav Burian—Břetislav Kopřivík:

VODA JAKO FAKTOR VNĚJŠÍHO PROSTŘEDÍ

(Předneseno na aktivu Měsíc čistoty vod dne 21. června 1963 v Olomouci.)

Vycházíme-li z Pavlovovy definice hygieny jako vědy, která má za úkol studovat zákonitosti ve vzájemném vztahu lidského organismu a vnějšího prostředí, potom voda představuje jeden z nejdůležitějších faktorů. Činnost hygienicko-epidemiologické služby je zaměřena na úseku péče o vodu na zajištění vody zdravotně nezávadné nejen pro přímou spotřebu, ale i pro účely osobní hygieny, rekreace a podobně. Snažíme se tedy o to, aby voda nejen neškodila, nýbrž byla i biologicky hodnotná, to znamená, aby obsahovala v optimálních poměrech látky, které jsou pro organismus nezbytné.

Nenahraditelné vlastnosti vody jí zajišťují v přírodě zvláštní postavení, vždyť bez vody by život na zemi nebyl vůbec možný. Živá hmota obsahuje v průměru 60 až 80 procent vody. Je možné poukázat na skutečnost, že tělo, disponuje-li dostatečnou zásobou tuku, vydrží bez přijímání potravy v případě dostačujícího přísunu vody až po dobu 60 dnů, zatímco bez vody je organismus schopen života nejvýše 7 až 10 dnů. Snížení obsahu tkáňové vody již o 10 procent vyvolá velmi vážné poruchy, při poklesu o 15 procent, vztaženo na celkovou váhu těla, hrozí bezprostředně smrt. Voda v organismu představuje rozpustidlo, pomocí něhož dochází k přesunům nejrůznějších látek. Účastní se přímo četných látkových přeměn. Pouze část vody může být jako volná voda v buňkách a v tělních tekutinách. Reservní vody obsahuje tedy organismus velmi málo. Basální průměrnou denní spotřebu vody udáváme v množství 35 g na 1 kg tělesné váhy za den. Skutečně vyloučené množství z těla je potom asi o. 5 g na 1 kg tělesné váhy vyšší, protože v těle vzniká malé množství vody oxidační vodíku. Pro člověka o tělesné váze 70 kg odhadujeme základní spotřebu vody za den asi na 2,5 litru.

Protože má tedy voda v lidském životě velký význam nejen z hlediska hospodářského, ale především z hlediska zdravotně hygienického, epidemiologického a fyziologického, je správné, že alespoň jednou v roce si uvědomujeme závažnost problematiky vodního hospodářství u nás. Stačí si připomenout, jak stále rostou nároky našeho průmyslu i zemědělství na potřebu vody a jak současně jsou naše toky zatěžovány nedostatečně čištěnými odpadními a splaškovými vodami, potom u nás, kteří si v plné šíři uvědomujeme tyto skutečnosti, vzniká pocit nesmírné odpovědnosti vůči celé naší společnosti. To bohužel nelze vždy říci i o našich vedoucích hospodářských činitelích, kteří vodu velmi ochotně berou, ale vracejí ji zpět ve stavu, který z našich vodotečí činí namnoze stoky bez života a bez užítku. My, zdravotníci, si navíc uvědomujeme, že existuje vážné zdravotní nebezpečí z kontaminované vody, a to infekčního i neinfekčního původu. Zdraví škodlivé součásti vody je možno rozdělit na hmoty infekční a jedovaté. Škody z nich jsou potom infekce a otravy. I v poměrech našeho okresu máme potvrzené skutečnosti, že voda může být zdrojem nakažlivých nemocí. Můžeme uvést příklad z města Litovle, kde v roce 1960 došlo k rozsáhlé epidemii paratyfu B. Původce

onemocnění byl pracovníky naší stanice izolován pomocí membránových filtrů ze studniční vody v jedné provozovně RaJ. Je skutečností, že vodou lze přenášet nejen nemoci způsobené bakteriemi, ale i choroby parazitární nebo virové.

U pitné vody je z hlediska hygienického celkem uspokojivá situace tam, kde je zajištěno centrální zásobování. Je možno již předběžně tvrdit, že letošní, v celém kraji výjimečný, celkem příznivý vývoj u nakažlivých střevních onemocnění v našem okrese je příznivě ovlivněn do značné míry tím, že aspoň část Litovle je již zásobována pitnou vodou centrálně. Vývoj nepochybně potvrdí, že toto tvrzení je správné! Známe ovšem stav našich individuálních zdrojů zásobování pitnou vodou na venkově, kde v souvislosti na ročním období, to je na srážkách a propustnosti půdy je v průměru pouze 10 až 20 procent zdravotně vyhovujících studní. Je velkou chybou, že jsou i nadále budovány studny bez předchozí porady s hygienikem a vodohospodářem. Problematika celého zásobování pitnou vodou v našem státě tkví v tom, že zásoby podzemní vody zdaleka nedostačují a jsme a budeme stále více odkázáni na úpravu vody povrchové na vodu pitnou. Při tom zdůrazňujeme, že nám nejde jen o vodu, jako chemicky definovatelnou látku, nýbrž o vodu biologicky plně hodnotnou, obsahující látky, byť i ve stopovém množství, které jsou pro organismus nutné. Vzhledem k dobré zkušenosti s fluorisací vody v Brně a v Táboře, zaměřili jsme se na sledování obsahu fluoru v našich veřejných vodovodech, protože jen u nich je možné zajistit instalování fluorisačního zařízení a docílit skutečně správného dávkování fluoru do vody. Obsah fluoridů byl stanovován jednak kolorimetrickou metodou, a to zirkonoxochloridem a alizarinsulfonanem sodným a metodou polarografickou. Naměřené hodnoty ukazují, že v Litovli bylo první metodou zjištěno 0,1 mg/l a druhou metodou 0,16 mg/l (litr). V Uničově 0,1 mg/l a 0,15 mg/l, v Olomouci činí množství fluoridů 0,25 mg/l shodně oběma metodami. Kolorimetrickou metodou jsme zjistili ve Šternberku ze zdroje Horní huť 0,15 mg/l a z Otýlie 0,1 mg/l. Polarograficky z výtokového kohoutu 0,2 mg/l. Jako optimální množství v pitné vodě se udává 1 mg fluoridů v litru vody. Nedostatek způsobuje vyšší kazivost zubů, zejména u školní mládeže, nadbytek způsobuje tzv. dental fluorosis, kterou popsal SYMON. V souhlase se stanoviskem okresního stomatologa bude třeba zajistit fluorisaci pitné vody, a to v první etapě v Olomouci a ve Šternberku, v další etapě v Uničově a v Litovli. Pokud jde o obsah jodu, nebyl K. ŠILINKEM v okrese Olomouc zaznamenán při průzkumu v roce 1949 jodový deficit a vzhledem k tomu, že veškerá sůl ve státě je prakticky jodidovaná, není třeba podle našeho názoru se tímto problémem v podmínkách našeho okresu zabývat, nicméně však v nejbližších dnech provedeme šetření a zjistíme, jaké množství jodu se v současné době vyskytuje ve vodě z centrálního zásobování. Bude třeba, abychom co nejdříve dále prohloubili naše znalosti biologické hodnoty pitné vody v našem okrese.

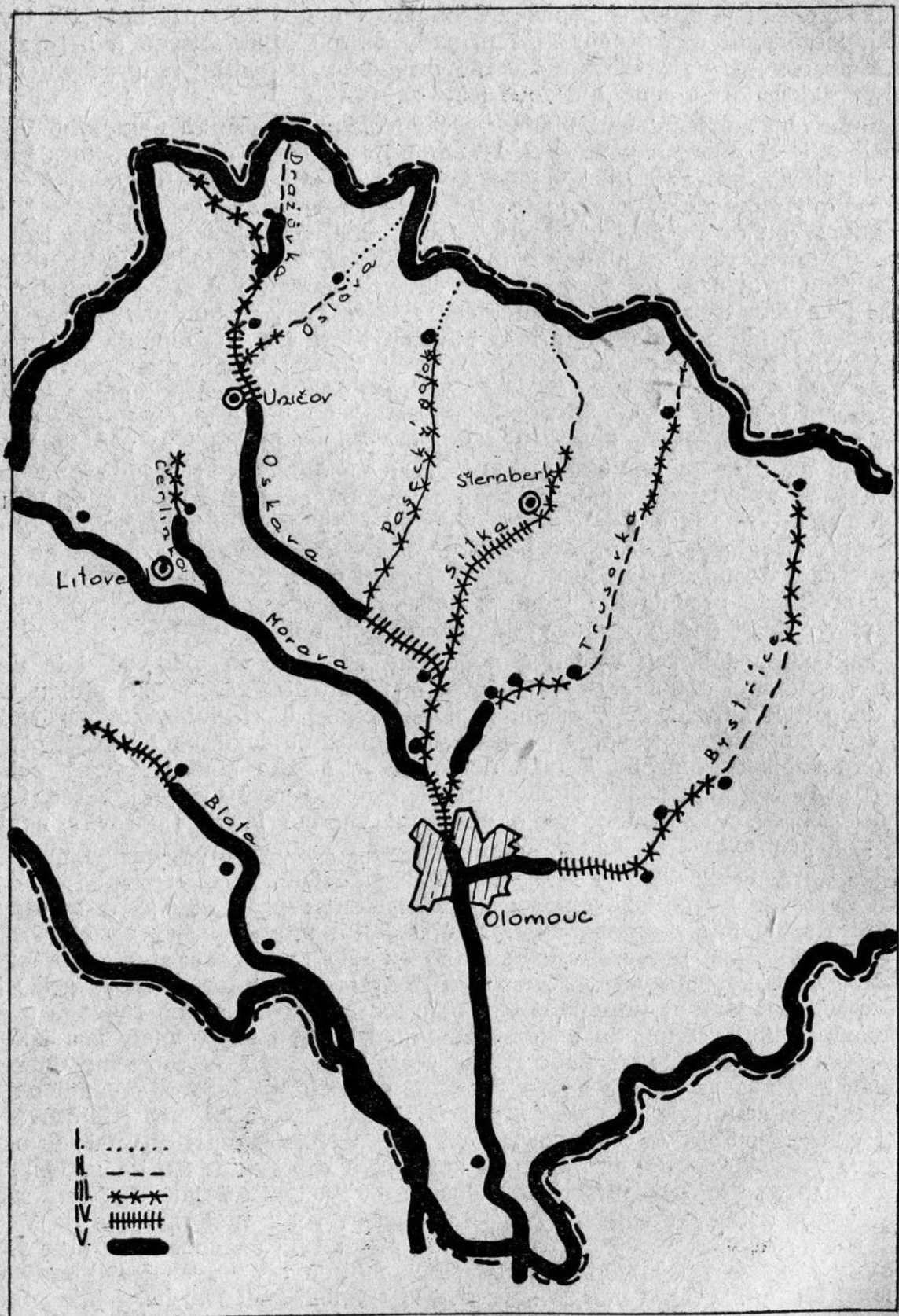
Abychom co nejrychleji zjistili stav individuálních zdrojů pitné vody na našem venkově, vypracoval kolektiv oddělení hygienických laboratoří na naší stanici detekční soupravu pro rychlý rozbor pitných vod přímo v terénu, při čemž zjišťujeme všechny kvalitativní indikátory fekálního znečištění, to je přítomnost amoniaku, dusitanových iontů a fosforečnanů, srovnávací kvantitou obsah chloridů a dále fyzikálně chemické vlastnosti vody, jako je vzhled, barva, zákal, vůně, pH apod. Mikrobiální znečištění je sledováno jako titr skupiny coli-aerogenes pomocí mikrobistů o nasávací schopnosti 10 ml. Pomocí jedné soupravy lze podle našich zkušeností vyšetřit jedním pracovníkem 3000—4000 studní ročně, což je množství, několiknásobně převyšující dosavadní kapacitu laboratoří, které je tak možno využívat cíleně tam, kde orientační rozbor neodkryjí zjevné hygienické závady. Další výhodou této nové metody práce je skutečnost, že hygienicky závadné zdroje lze přímo na místě dezinfikovat. Majitel nebo uživatel zdroje je tak současně instruuován o způsobu, jakým je třeba provádět správnou a účinnou dezinfekci zdroje. Pro posouzení hygienické nezávadnosti zdroje uvedená vyšetření v převážné většině

případů postačují. Výjimku tvoří zatím kvantitativní stanovení dusičnanových iontů, jejichž obsah je důležitý zejména proto, že v nadbytku může způsobit tzv. methaemoglobinaemii u kojenců. Tyto případy nejsou nijak vzácné a byly zjištěny i v našem okrese. Vyzkoušením vhodné orientační metodiky se pracovníci oddělení hyg. laboratoří v současné době ještě zabývají.

V zájmu objasnění epidemiologicky závažných příčin vzniků některých vysloveně „vodních“ epidemií nakažlivých střevních onemocnění na Litovelsku a zejména v Litovli městě, provedli jsme v loňském roce rozsáhlý průzkum pomocí chemického testu (fluorescein) a biologického testu (*Saccharomyces cerevisiae*) průsakové žumpy na dvoře ZDŠ v Litovli. Zjistili jsme, že kontaminací této žumpy je možno infikovat všechny studny v okolí 150 m až 200 m. Slabě pozitivní reakce fluoresceinu byla dokonce prokázána až do vzdálenosti 350 m od kontaminované žumpy. Je ovšem třeba říci, že geologické složení půdy je tam pro snadný průsak velmi vhodné. Jde o naplaveniny řeky Moravy, které jsou do hloubky 5 m tvořeny v podstatě čtyřmi ostře ohraničenými vrstvami. Ve třetí vodonosné vrstvě je hladina vody ustálena v hloubce 3,4 m až 4,4 m. Tato vrstva, která je tvořena křemitým a kulmovým štěrkem s hrubým pískem má velmi malé filtrační schopnosti a tvoří hlavní vodonosnou vrstvu pro okolní studny, jejichž hloubka se pohybuje v rozmezí 4–5 m. Do této hloubky zasahuje svou spodní částí i vyšetřovaná žumpa. Celkem jsme vyšetřili 56 studní v bezprostředním okolí žumpy a ukázalo se, že plných 100 procent je nevyhovujících chemicky, 75 procent bakteriologicky a jen 17,8 proc. biologicky. Toto nízké procento nasvědčuje rovněž tomu, že ke kontaminaci studní dochází většinou průsakem spodní vody. Zmiňujeme se o tomto průzkumu proto, že představuje jedno z dalších zaměření činnosti OHES Olomouc zejména v oblasti endemického výskytu střevních nákaz.

Na základě podobných výsledků a šetření, zejména na venkově, kde nebude možné v dohledné době realizovat v plné šíři centrální zásobování pitnou vodou, jsme dospěli k názoru, že v zájmu zajištění aspoň bakteriologické nezávadnosti pitné vody bude nutné provádět preventivní průběžnou dezinfekci zdrojů, při čemž jako nejlevnějšího způsobu a také účinného je možno použít metody polského prof. JUSTA, kterou u nás v Olomouci dále propracovává hygienik Střední dráhy Bol. LUTONSKÝ. V podstatě jde o ponoření vhodné láhve (masovky naplněné chlorovým přípravkem na dno studny, při čemž dochází k postupnému uvolňování chloru a tím k průběžné dezinfekci vody.

V Olomouci je hygienicko epidemiologická stanice prakticky jediným pracovištěm, které soustavně a dlouhodobě sleduje kvalitu vody v našich tocích. PETRUŠKA Fr. a SOURAL M. provedli v letech 1957 až 1959 srovnávací studii s prací prof. KUBELKY z roku 1935 o vzrůstu znečištění řeky Moravy a uzavírají, že došlo k silnému znečištění Moravy po celé délce toku. Morava je celoročně zatížena průmyslovými odpadními vodami do té míry, že její další využití se místy pro jakékoliv účely stává velmi obtížným, nebo někdy zcela nemožným. V současné době jsme se zaměřili v našem okrese i na sledování menších toků, které místně nabývají značného významu (viz obr. Římskými číslicemi jsou označeny jednotlivé třídy čistoty vod.). Z mapky je vidět, že Morava, která tvoří jakousi osu našeho okresu, přitéká v V. třídě čistoty, za Litovlí se stav ještě zhoršuje a jen na malém úseku před Olomoucí se čistota přechodně zlepšuje na IV. třídu, zejména vlivem zředění čistější vodou z Oskavy a Sitky. Pod Olomoucí se voda opět zhoršuje na V. třídu a beze změny opouští území okresu. Oskava přitéká na území okresu jako III. třída čistoty a pouze v krátkém období jarních měsíců při vyšším stavu vody vykazuje lepší čistotu. V Šumvaldě se stav zhoršuje vyústěním Dražůvky, takže na dalším úseku toku, zejména pod Novou Dědinou, kde dochází k dalšímu znečištění odpadními vodami z kachní farmy, vykazuje již IV. třídu. Odpadní vody z Uničova dokončují stupeň zkázy a tok zde již vykazuje nejhorší, to je V. třídu čistoty. V následující části toku se voda samočistívacími procesy a čistější vodou ze Sitky

Schematická mapa čistoty vod v okrese Olomouc.

a Paseckého potoka postupně lepší, až před ústím do Moravy vykazuje opět III. třídu čistoty. Oslava je malý tok bez většího významu. Nad Dlouhou Loučkou odpovídá I. třídě, postupně se zhoršuje až na II. třídu před ústím do Oskavy. Dražůvka je potok místního významu, při čemž je zvláštní, že v něm v průběhu roku jen málo kolísá stav vody. Nad Šumvaldem vykazuje II. třídu, avšak průtokem obcí se zhoršuje až na IV. třídu. Podobný případ žel není výjimkou. V mnoha obcích jsou znečišťovány potoky unikající splaškovou vodou, což není dobrým vysvědčením pro místní hospodáře. Vodou z Dražůvky po smísení s vodou z náhonu Oskavy je napouštěna soustava šumvaldských rybníků. Bystřice protéká v horní části toku vojenským prostorem ve II. třídě čistoty. Pod Domášovem se zhoršuje na III. třídu, avšak nad Hlubočkami dochází opět k zlepšení na II. třídu. V další části se zhoršuje na III. třídu a pod Bystřicí a nad Olomoucí postupně na IV. třídu až V. třídu čistoty. Trusovka (Bělkovický potok) vykazuje v horní části toku I. a II. třídu čistoty. Pouze pod Horní Loděnicí vykazuje přechodně III. třídu. Trvale se zhoršuje na III. třídu pod Bělkovicemi. Za Mor. Loděnicí, zejména v důsledku odpadních vod z mlékárny v Bohuňovicích, se čistota zhoršuje na V. třídu. Na poměrně krátkém úseku dochází však ke zlepšení před ústím do Moravy na III. třídu. Blata je poměrně silně znečištěný tok, který pouze v horní části vykazuje III. třídu, popřípadě IV. třídu čistoty. Pod Senicí se zhoršuje na V. třídu a v této třídě opouští území okresu. Pasecký potok vykazuje nad Pasekou I. třídu čistoty. Pod obcí se zhoršuje na III. třídu a ve stejné čistotě ústí do Oskavy. Čerlinka je potok místního významu, protékající v horní části rašelinovým podložím. Nad Červenkou vykazuje III. třídu, pod obcí se zhoršuje na V. třídu a ústí do Moravy beze změny. Konečně Sitka odpovídá v horní části toku II. třídě. Postupně se zhoršuje, až pod Šternberkem vykazuje IV. třídu, která se ještě před ústím do Oskavy zlepšuje na III. třídu čistoty.

Té černé barvy, již značíme na našich mapkách nejhorší stupeň čistoty toků je v našem okrese až příliš mnoho a současný stav nenasvědčuje, že by došlo brzy ke zlepšení. Bude třeba důslednějšího postupu všech orgánů vůči hospodářským činitelům, kteří odpovídají za stav vypouštěných odpadních vod. Snad by pomohla zkušenost z Polska, kde povolují závodům odběr vody z toků zásadně pod vyústěním jejich odpadních vod. Vždyť vodních zdrojů u nás nemáme opravdu nazbyt a je třeba účelně hospodařit s tím, co máme.

Protože geografická poloha okresu neumožňuje perspektivně budování většího počtu přehradních nádrží, zaměřili jsme se v posledních třech letech na existující a nově zřizované vodní plochy typu rybníků, kterých je v našem okrese celá řada. Žel jen málokde ve stavu, v jakém bychom je rádi viděli. Vzorovou soustavou rybníků se můžeme pochlubit v Šumvaldě, avšak celá řada drobných rybníčních ploch je krajně zanedbaná, jako v Horce, Cholině, Haňovicích, Slavětíně apod. Největší pozornost věnujeme z epidemiologických důvodů rybníkům, na nichž jsou chovány společně kachny a kapři, tzv. systém kapro-kachního hospodářství. Na tomto úseku provádíme experimentální práce a ohlas, s nímž se setkaly naše publikované zkušenosti svědčí o tom, že jsme správně vyhmátli problém.

Tolik k problematice, kterou na naší stanici z hlediska zdravotní nezávadnosti vody a čistoty toků sledujeme. Bylo by možné hovořit dále o stále rostoucích požadavcích zemědělské produkce na vodu určenou k závlahám, dále k problémům spojeným s meliorací, které jsou velmi závažným zásahem do přírody a ne vždy jsou prováděny uváženě a na potřebné odborné úrovni. Vždyť melioraci nelze chápat jen úzce ve smyslu odvodňování, ale hlavně v účelném zavodňování pozemků vhodnou vodou. Je třeba si uvědomit, že každé neuvážené zbavování pozemků vody by se mohlo v blízké budoucnosti zle vymstít, jak upozorňuje např. ÚLEHLA z problematiky jižní Moravy.

Je skutečně v životním zájmu nás všech, aby voda, ať už je její využití jakékoliv, byla zdravotně nezávadná a v případě pitné vody i biologicky plně hodnotná. Jen

tak se může voda stát jedním z rozhodujících faktorů pro ozdravení životního prostředí člověka, což je naším hlavním cílem.

Z á v ě r.

Byl podán přehled o činnosti OHES Olomouc na úseku pitných, užitkových a povrchových vod. Byly uvedeny některé metody práce, sloužící k zjišťování hygienické nezávadnosti vody přímo v terénu. Byl podán přehled o čistotě toků v okrese Olomouc se zaměřením na malé vodní plochy typu rybníků.

Abstract

A report on the activity of Hyg. Epid. Station in Olomouc, regarding the control of drinking-, use- and current-waters has been given. Some methods employed in the investigation of hygienic faultlessness of watersources were described, i. e. methods utilised in the terrain. In addition the purity and inferiority respectively of the streams in the district of Olomouc, with special regard to ponds, has been discussed.

1. KABELÍK J. Vyšetřování o nejnovějších jednoduchých metodách zdravotního rozboru pitné vody. Thom. Sběrka 142—143. 1927.
2. KABELÍK J. Velmi jednoduchý nefelometr a jeho užití. Č. 1. č. 1927. č. 5.
3. KABELÍK J. Pouzdro na vyšetřování vody. Tamže 1929. Č. 18.
4. SYMON K. Otrava fluorem v pitné vodě. Spisy lék. fak. Mas. univ. Brno XXII. 2. 1948.
5. ŠILINK K. Oblastní průzkum endokrinologický. Zdrav. aktuality 10-1949.
6. KOPŘIVÍK B.—SOURAL M. Návrh na detekční soupravu pro rozbor pitných vod. (Nepublikováno.)
7. PETRUŠKA F.—SOURAL M. Vzrůst znečištění Moravy v letech 1957—1959. Vodní hosp. 2:87-90-1961.
8. BURIAN V.—KOPŘIVÍK B. Problematika systému kapro-kachního hospodářství. Čs. Hyg. VI. 8:467-1961.
9. BURIAN V.—KOPŘIVÍK B. K otázce přežívání salmonel v systému kapro kachního hospodářství. Čs. hyg. (V tisku.)

Ladislav Rychtera — Bohumil Řihošek:

K ROZŠÍŘENÍ HVĚZDOVEK (*Gastrum* PERS. ex PERS.) V OKOLÍ OLOMOUCE

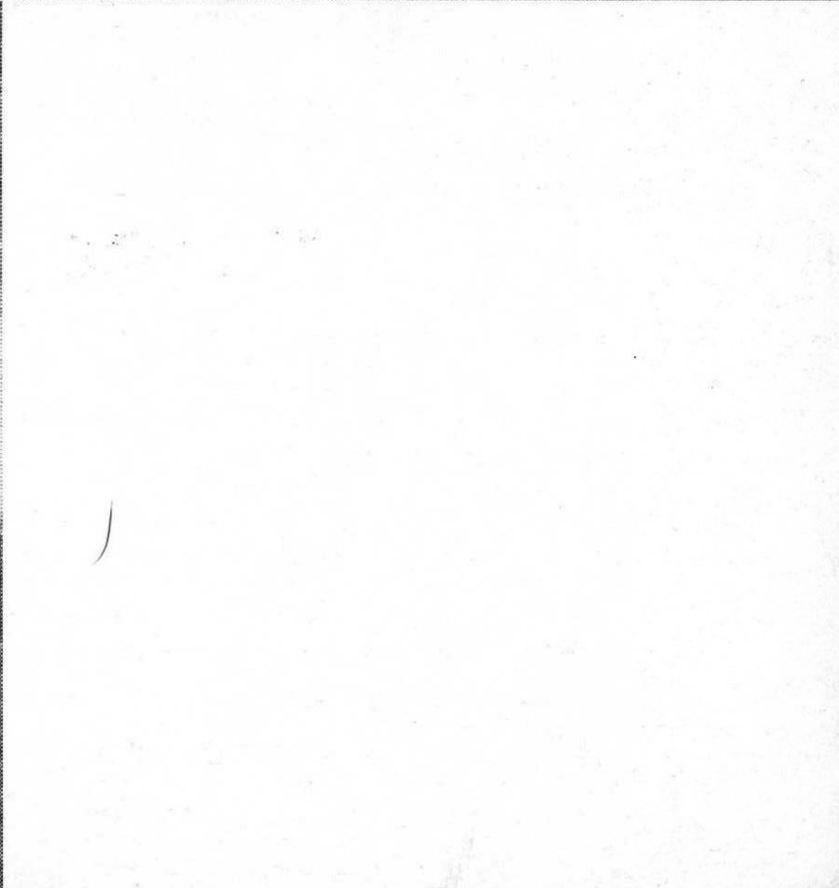
V r. 1939 uveřejnil Josef OTRUBA v Časopise Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci (roč. LII, 1939, str. 161—162) článek, pojednávající o stavu tehdejšího průzkumu břichatek, *Gasteromycetes* a o jejich výskytu na Olomoucku.¹ Od té doby došlo však na mnohých místech k podstatným změnám ve složení a tvárnosti lesních porostů a v důsledku toho i ke změnám ve výskytu těchto hub. Na základě průzkumů v posledních letech uvádíme nyní znalosti o výskytu hvězdovek v okolí Olomouce.

Gastrum fimbriatum FR. — *Hvězdovka brvitá*. Vilémov, roste ve velké skupině na výslunném okraji jehličnatého lesa a říjnem končí růst.

Gastrum rufescens PERS. ex PERS. — *Hvězdovka červenavá*. Vilémov a Náměšť n. H. Jedna z nejkrásnějších ozdob našich smrkových i borových lesů. Její výskyt je však ojedinelý od srpna do listopadu.

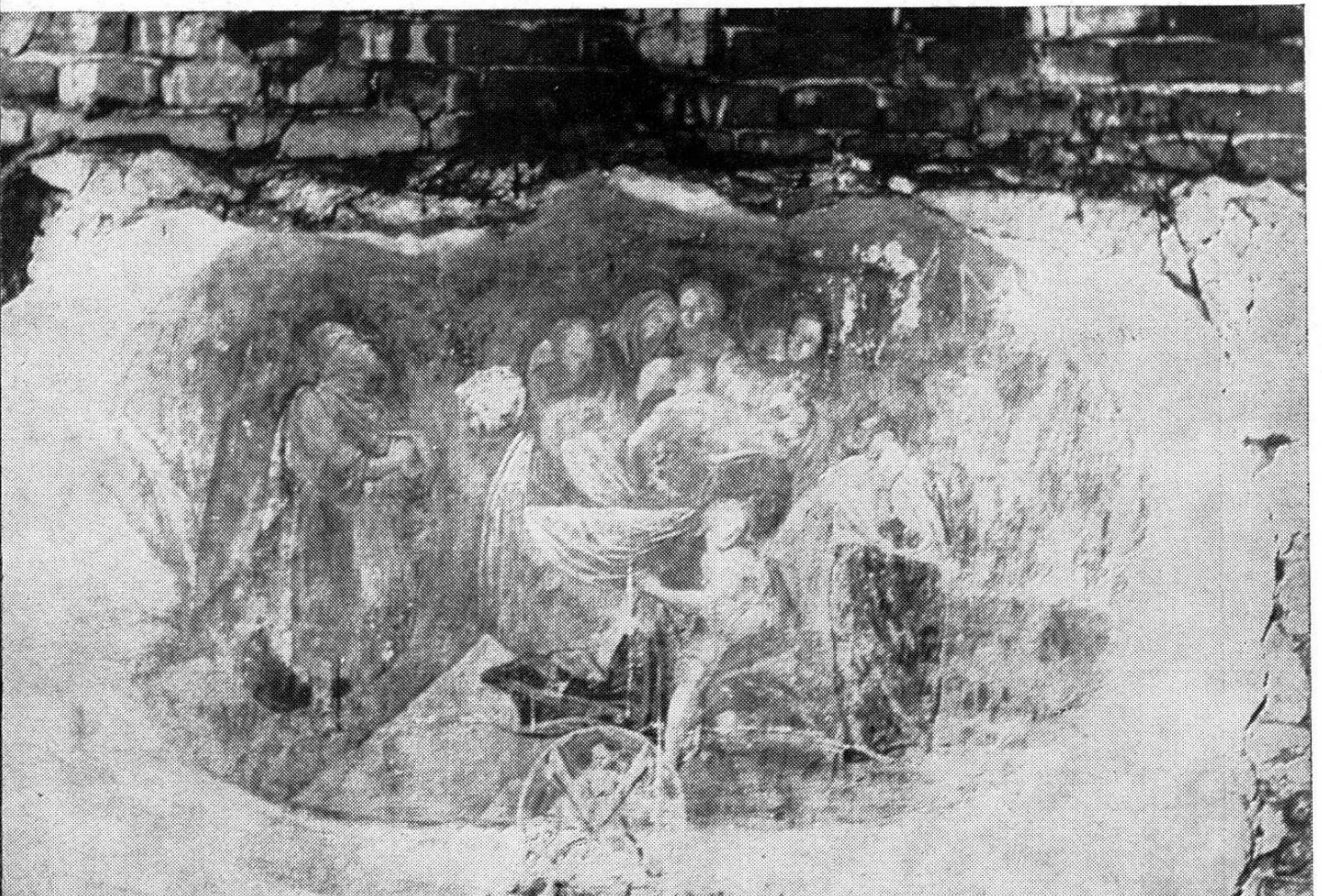
Gastrum minimum SCHW. — *Hvězdovka maličká*: I. var. *minimum* — H. maličká typická a II. var. *fumosicollum* J. V. STANĚK var. n. — H. maličká temno-krká. Laškov. Původně druh stepní, roste však i u nás v létě a na podzim na výslunném okraji smrkového lesa, poměrně vzácně jen v menší skupince, a to v obou formách, které se liší od sebe jen zabarvením.

Gastrum quadrifidum PERS. ex PERS. — *Hvězdovka korunková*. Červenka, Náměšť n. H., Laškov a Vilémov, patří mezi naše nejhojnější druhy, roste ve smřčinách v hustých skupinkách od července do října.

Geastrum badium PERS. — *Hvězdovka vypouklá*. Vzácný, drobnější druh, který u nás roste v malé skupince na suchém svahu nad hlubokou cestou ve smíšeném lese od října do listopadu nedaleko obce Nové Dvory u Náměště n. H.

Geastrum nanum PERS. — *Hvězdovka pastvinná*: I. var. *nanum* — H. pastvinná typická a II. var. *coniferarum* V. J. STANĚK var. n. — H. pastvinná jehličinová. Náměšť n. H. Vzácný druh, o čemž svědčí sám nález, ad I. jen 2 a ad II. jen 1 plodnice, obě formy rostou ojedinele v písčité borovině, liší se od sebe velikostí, takže působí dojmem dvou zcela různých druhů.

Geastrum pectinatum PERS. — *Hvězdovka dlouhokrká*. Červenka a Náměšť n. H. Velmi proměnlivý a krásný druh, roste v jehličnatých lesích, zvláště ve starších porostech.

Geastrum campestre MORG. f. *campestre* — *Hvězdovka drsná typická*. Laškov. Nález jen 2 plodniček svědčí o tom, že jde též o vzácnější druh zatím, který požíval pohostinství ve skupince *Geastrum minimum* v Laškově na výslunném okraji písčité smrčiny.

Závěrem dlužno vzpomenout nenáročnou hubku, která je sice velmi podobná hvězdovkám, je však zařazena mezi Pestřecotvaré (*Sclerodermatales*) a tvoří samostatnou čeleď Hvězdákovité (*Astraeaceae*):

Astraeus hygrometricus (PERS.) MORG. — *Hvězdák vlhkoměrný*. Náměšť n. H. Roste v poleš „U Zabitého“ nad Terézským údolím na výslunné skalnaté stráni v hlinité ssuti na okraji dubiny a je zajímavé, že v roce 1961 nevyvedla potomstvo, patrně mu nevyhovovali klimatické poměry.

Exsikáty všech těchto hvězdovek jsou uloženy v herbáři autorů.

¹ Doplňky pak o další 2 druhy publikoval v dalších ročnících ČVSMO, a to v roč. LIII, 1940, str. 153, a v roč. LV, 1946, str. 91.

Adolf Lang :

NÁSTĚNNÉ MALBY V LOŠTICKÉM KOSTELE

O založení kostela není zpráv. Loštický farář Jan Pudil napsal sice ve zprávě předložené generální visitaci dne 17. května 1771,¹ že loštický farní kostel byl postaven roku 1208; z čeho tak soudí, však neuvádí. První doložená zmínka o kostele v Lošticích je z roku 1396, kdy Heralt z Kunštátu převzal od markraběte Jošta spolu s bouzovským panstvím i patronátní právo nad loštickým kostelem;² zdá se, že presbytář se dvěma zbylými opěráky, stavebně to nejstarší část, je oním původním kostelíkem z období gotiky. Další, již známé přestavby, byly provedeny ve století XVI. až XIX.

Na přelomu století XVII. a XVIII., nejpozději do roku 1726, došlo však k přestavbě, o níž sice není písemných zpráv, které ale nasvědčují čtyři zazděná polokruhová okna po obou stranách dnešní půdy ve střední části kostela a půlka kamenného ostění dveří v severní části podstřeší, vedoucích na galerii probíhající kdysi pod plochým trámovým stropem chrámu (viz poznámku 1). Jeho tehdejší podoba je zakreslena na barevném plánu města z roku 1727. Také z bočních zdí kostelní půdy vystupující široké pilastry s dvojitými štukovými hlavicemi nemají pokračování ve dnešní chrámové prostoře, na jejíž architekturu nenavazují.

V období této přestavby byly vytvořeny neznámým mistrem i pozoruhodné nástěnné obrazy, malované sytými olejovými barvami na suchou omítku, potaženou tenkým křídovým nátěrem (al secco) a umístěné na předpokládané galerii mezi hlavicemi zmíněných pilastrů nad každým zazděným oknem. Znázorňují biblické výjevy; původně jich bylo 8 až 10, dodnes zůstaly 4, a to: Bičování, Ecce homo, Ukřižování a Kladení do hrobu (viz obr.). Malby patrně sahaly až ke stropu a proto při poslední přestavbě se dostaly z prostory chrámové do prostoru půdy, přičemž byly poškozeny jejich horní části. Nejvíce na obraze Ecce homo, z něhož chybí celá hořejší půle figur, stojících na balkóně Pilátova domu, pod nímž sňromážděný dav

malíř oblekl do úborů své doby, čímž napomohl k datování nesignovaných obrazů, to jest ze druhé půle XVII. století. Všechny jsou komponovány do plochy velikosti 110 x 180 cm, včetně kaseinovou žlutí přimalovaného oválného rámu, do středu jehož horního okraje jsou vmalovány znaky donátorů, kterými byly řemeslné cechy, a to: tkalci, řezníci, hrnčíři a krejčí. Malba neporušených částí všech obrazů je poměrně zachovalá, bez větších defektů; slabý bělavý zákal je způsoben vápennými vrstvami, jimiž byly obrazy v minulosti několikrát přetřeny a později očištěny, žel, že naprosto neodborně.

Existence těchto nástěnných maleb nebyla dřívějším generacím v Lošticích neznámou; tradovala se z pokolení na pokolení. První zmínka o nich tiskem se však objevila až ve spisku „Loštice, rodiště Jana Havelky“, vydaném roku 1891.³ V popisu farního kostela usuzuje František Čepička, učitel v Lošticích, že „podle zbytku zdí a maleb pod střechou viditelně zachovaných, byl kostel původně vystavěn v románském slohu s klenutým stropem“. Téhož omylu se později dopustilo více autorů, mezi nimi i F. H. JÍLEK v článku „Památky farního chrámu svatého Prokopa v Lošticích“, který nadto málby umísťuje na druhou, při opravě kostela prý objevenou, ve skutečnosti však neexistující klenbu.⁴ V roce 1940 byl kostel opravován a při té příležitosti dr. Richard Fischer, historik Loštic, upozornil tehdejší protektorátní Památkový úřad v Brně na tyto staré malby na kostelní půdě a žádal o jejich památkovou ochranu.⁵ Ač slíbená, nebyla uskutečněna a po osvobození se na věc zapomnělo. Teprve v roce 1957 péčí bývalé Státní památkové správy v Praze byly malby ošetřeny, sejmuty se zdí a přeneseny na novou pevnou podložku. Po restauraci a konzervaci budou umístěny dílem v chrámové lodi, dílem v místním muzeu.

Všechny tyto odborné práce provedl akademický malíř-restaurátor František Sysel z Kroměříže, žák profesora Slánského z pražské akademie výtvarných umění, vlastní metodou. Použil při tom ochranných přelepů vrstvami plátna, papíru a nátěrů jím vyzkoušenými přípravky (methylmetakrylát a jiné umělé pryskyřice) na zpevnění snímaných maleb, které umožnily jejich stržení, místo obvyklého odřezávání a přenesení i s vrstvou omítky, bez dalšího poškození barevné plochy. Tak byla zachráněna a veřejnosti zpřístupněna díla, třebaže jen regionálního významu, přece však beze sporu značné výtvarné hodnoty. Nyní je na povolaných činitelích, aby jim věnovali pozornost a zodpověděli otázku jejich autorství.

Popsané malby nejsou však v Lošticích jediné toho druhu. Na stěnách kůlny lesní správy v osadě Žádlovice je možno dosud spatřit několik obrazů, taktéž biblických výjevů (viz obr.). Tyto kresby, dnes již velmi porušené, pocházejí ze druhé půle XVI. století, kdy tehdejší majitel žádlovického panství, přísně katolický pán Burian Drahanovský z Pěncína zřídil při své tvrzi modlitebnu, aby jeho poddaní nemuseli chodit do loštického kostela, který byl v držení nekatolíků. Jak zjistil restaurátor F. Sysel sondáží provedenou před několika roky, byla část těchto secco-maleb v pozdějších dobách (asi po třicetileté válce, buď Pavlovskými z Pavlovic, spíše však Bukůvky, budovateli žádlovického zámku) zabílena a překryta německým textem, patrně citátů z Písma. Kůlna slouží v přítomné době k úschově hospodářských strojů a náradí místního JZD a je proto nebezpečí úplného zničení této památky, pro jejíž chatrný stav nelze uvažovat o restauraci a konzervaci obrazů. Snad by v tom případě stačilo přikrytí dvou dosud nejzachovalejších kreseb silnou skleněnou tabulí. V každém případě by věci prospěla aktivnější pozornost orgánů SPPOP; již proto, že jsou to památky toho druhu v celém okolí jediné.

Použité prameny a literatura:

¹ Rkp zpráva faráře Jana Pudila ze 17. V. 1771 (opis v arch. muzea v L.).

² Dr. V. KUBÍČEK, Z dějin města Loštic, 1917 Brno, str. 17.

³ V. HOUDEK a spol., Loštice, rodiště Jana Havelky, 1891 Olomouc, str. 11.

⁴ F. H. JÍLEK, Mojžírova říše, 1941 Náklo, str. 93.

⁵ Dopis dr. R. Fischera číslo 1860/40 ze 7. VIII. 1940 (v arch. muzea v L.).

Josef Kšír:

HOSTINEC „U MODRÉ HVĚZDY“ A ROZŠÍŘENÍ NÁRODNÍHO DOMU V OLOMOUCI

Národní dům v Olomouci, postavený v roce 1387, již v prvních letech svého provozu dosáhl takové pověsti, že nestačil zvládnout zvláště cizineckou návštěvu v ubytovacích pokojích, a uvažovalo se o jeho rozšíření.¹ Zvětšení se stalo skutkem již v roce 1900, kdy se k budově přistavěl samostatný hotelový objekt, postavený na místě zbouraného domu číslo popisné 515, který stál v České ulici číslo 19 (dnešní ulice 8. května) v jeho sousedství.

Dům čp. 515 byl z nejstarších hostinců v městě, jeho historie je známa od poloviny 16. století. V roce 1604 získal dům Dobiáš Letovitcer, přívrženec revoluce, který roku 1619 dodával jídlo a nápoje kanovníkům do sousedního domu čp. 514 a proto v pozdějších letech byl odsouzen ke ztrátě pouze jedné třetiny majetku. V roce 1658, když se dům prodával, jmenuje se „Norimberský hostinec“. V roce 1709 za velkého požáru města dům vyhořel, byl přestavěn a nový majitel Wurstl, který byl také řezníkem, dal mu roku 1718 nový název „U modré hvězdy“; v té době byl nejpřednějším hostincem v městě a pověst si udržel i po smrti majitele, když jej vedla vdova se šesti dcerami; její syn zdědil hostinec a vedl podnik ještě 20 let až do roku 1757. Roku 1786 stal se majitelem Martin Polnický;² koncem 18. století nebyl již sice nejpřednějším zájezdním hostincem v městě, ale vyhovoval jinak dobře normálním požadavkům.

V tomto hostinci „U modré hvězdy“, u Martina Polnického, se ubytoval ruský generál-maršál Alex. Suvorov v březnu roku 1799, když ruská armáda ve spolku Ruska s Rakouskem a Anglií v druhé válce proti Francii procházela Moravou na bojiště do Itálie. Jeho příjezd do Olomouce detailně popsal olomoucký kronikář.³ Po vítězné bitvě Suvorova nad Francouzi u Nowi 15. srpna 1799, kdy byli Francouzi vypuzeni z Milána, vracela se ruská armáda zpět do vlasti. Přes Moravu procházela armáda ve dvou proudech, jeden šel přes Unčov a Šternberk a druhý přes Olomouc, a tak se 5. února 1800 podruhé zastavil generál Suvorov v Olomouci a přenocoval zase v hostinci „U modré hvězdy“.⁴ Po své triumfální cestě v Petrohradě (nyní Leningradě) Suvorov 18. května 1800 zemřel.

Koncem 19. století říkalo se hostinci „dům Vlkové“, byl dvoupatrový, se čtyřmi okenními osami do ulice; jeho dvorní budovy zachovaly si vzhled zájezdního hostince ze 16. století, stály tam pozoruhodné stáje, neboť dřívější majitel Tomáš Vlk byl také dopravce. Tyto stáje však vyhořely roku 1898 a Stavební společnost Národního domu požádala město o povolení ke zřízení nových stájí pro 10 až 12 koní v tomto domě; město však této žádosti nevyhovělo. Proto dědička domu, majitelka Marie Vlková, prodala dům roku 1899 První české stavební společnosti za 25 tisíc zlatých; ta staré budovy zbourala a v následujícím roce postavila nový hotelový objekt i s obchodní místností.⁵

K uskutečnění stavby hotelového domu podnítil a přivedl Společnost Národního domu ještě další málo známý, respektive neznámý důvod, vzniklý z nepřátelského postoje olomoucké radnice proti všemu českému. Akciové společnosti rolnického pivovaru v Litovli podařilo se zakoupit známý hotel Goliath na Horním náměstí (dnes náměstí Míru), číslo 27, čp. 408 (nyní 407); Češi tedy získali zájezdný, kdysi prvořadý hostinec a hotel, ale rada města učinila ostrá protiopatření a rozhodla, že za žádnou cenu nepřipustí, aby na hlavním náměstí byl hostinec a hotelový podnik, vedený v české správě. Podobně jako svého času zmařila postavení Národního domu na náměstí, snažila se ze všech sil překazit činnost litovelského pivovaru; vedlo to samozřejmě k dlouhodobému ostrému sporu, ve kterém město prosadilo svoji moc. Mezi jinými důvody si vymyslela a se usnesla v roce 1897 na zastavovacím plánu, který se v té době běžně po částech plánoval a schvaloval pro zakoupené pozemky pevnostní, a tak byla projektována spojovací ulice mezi Litovelskou (dnes Riegrovou) a Vodní (dnes Leninovou-Lidickou) ulicí a dále

mezi Horním (dnes Míru) náměstím napříč hotelem Goliath do Vodní ulice a dále přes stojící pevnostní vodní kasárny a přes mlýnský náhon, za kterým se měla ulice připojit na komunikaci jdoucí po pravém břehu mlýnského náhonu. Stavební úřad městský byl pověřen vypracovat plán a rozpočet na provedení. Tímto usnesením byla budova hotelu Goliath určena ke zbourání, pozemek po odstranění budovy nesměl být zastavěn a měl sloužit za ulici spojující hlavní náměstí s komunikací vedoucí k soudní budově, která se právě stavěla. Pivovaru bylo tak zne-možněno na dlouhou dobu něco podniknout s hotelem a proto vleklý spor zakončil smírem; rolnický pivovar zaměnil budovu hotelu Goliath s městem za dům číslo popisné 376 v Litovelské (Riegrově) ulici číslo 12, kde pivovar postavil v roce 1898 novostavbu a zřídil v ní pivnici a v patře společenské místnosti.⁶

Počín města Olomouce vůči českému rolnickému pivovaru v Litovli a jeho českému hotelu Goliath přiměl Společnost Národního domu k urychlenějšímu rozšíření cizineckých pokojů v českém podniku, a tak se uskutečnila v roce 1900 přístavba velkého hotelu při budově Národního domu.

Neméně zajímavá je historie, jak město samo skoncovalo se získaným hotelem Goliath. Jakmile se městu podařilo znemožnit usazení českého živlu na hlavním náměstí, úplně zapomnělo na své rychlé a nedomyšlené usnesení o otevření náměstí a zřízení ulice směrem k soudu a hotel Goliath pronajala roku 1900 Dreherovi ze Švechatu v Dolních Rakousích. Teprve roku 1912 prodalo město tento již sešlý objekt České bance Union pro postavení bankovního paláce. Zajímavé však bylo, že ještě asi rok před tímto prodejem německý stavitel Viktor Mader připomněl městské radě její usnesení z roku 1897 na proražení ulice z náměstí do Vodní ulice projektem, který předpokládal zastavení nové ulice devíti třípatrovými domy s byty a obchodními místnostmi, jež byly určeny výhradně německým uchazečům. Měla to být protiváha k českému podniku, který právě uskutečnila Pražská úvěrní banka v sousedním domě, kde postavila obchodní pasáž pro české živnostníky. Stavitel Mader za tím účelem předložil městu nakreslený situační návrh a perspektivní pohled na uskutečnění tohoto kdysi odhlasovaného průlomů.⁷ Avšak tentokráte, po 15 letech, dne 15. ledna 1912, bylo městské zastupitelstvo jiného názoru a nesouhlasilo s předloženým návrhem na průlom uliční z náměstí s odůvodněním, že by tím byl „zkažen krásný celkový obraz Horního náměstí“.⁸ Současně mělo město vykoupit všechny pozemky i domy, potřebné na ulici, a stavitel Mader slíbil projekt uskutečnit během pěti roků. Po uvážení všech okolností město přišlo k názoru, že výlohy tím vzniklé by městu přišly příliš draho a také proto tento návrh zamítlo.⁹

Nový hotelový objekt Národního domu se svým vzhledem, novobarokním průčelím a menší světlou výškou pater, odlišuje od vlastní vysoké budovy Národního domu, která má bohaté architektonické novorenesančně členěné průčelí, a tak hotel tvoří samostatný dům s vlastním číslem popisným 515. Za budovou, odbouráním dvorních objektů starých stájí, byla získána volná prostora, na které mohla být v roce 1901 zřízena restaurační zahrada se stromovím; zase jeden vzácný a překvapující zelený útvar v přeplněném dvorním zastavění vnitřního města. Po vyrovnání majetkových hranic ve dvoře sousedního domu číslo popisné 538, na rohu Slovenské a Sokolské ulice, postaveny v zahradě hudební pavilón a otevřené verandy, které provedl ze železné konstrukce Kašpar Pospíšil z Nových Hodolan.

Zvýšení hotelové budovy o další čtvrté patro, zrušení obchodu a moderní úpravy uvnitř hotelu, jakož i rozsáhlá přestavba kavárny, herny, restaurace a jiných prostor v původní budově Národního domu se uskutečnila v letech 1928 a 1929.¹⁰

¹ Josef KŠÍR, Barokní supraporta a Národní dům v Olomouci, Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci číslo 113 z roku 1963, str. 16. Tamtéž situační plánec rozšířeného Národního domu.

² Natherova kronika domů čp. 515, Česká ulice číslo 19. Rukopis v okresním archivu, oddělení města Olomouce.

³ Jos. LEITMETZER, Augenzeugliche Begebenheiten in Olmütz vom J. 1778—1829, ru-

kopis v okresním archivu, oddělení města Olomouce, knihy pamětní číslo 18, str. 17.

⁴ Ant. FAULHABER, Blätter aus dem Tagebuche v knize Denkbuch der H. St. Olmütz. Okresní archiv, oddělení města Olomouce, sign. 807.

A. BLUMENZWEIG, Höchster u. hoher Besuch in Olmütz u. dessen Logement 1780—1800. Die Neue Zeit, 17. III. 1901, číslo 127.

⁵ V domě měla být postavena i tělocvična v náhradu za zatopované prostory v suterénu Národního domu, což se neuskutečnilo. — Rich. FISCHER, Národní dům v Olomouci, Olomouc 1933, str. 99. — Bohumír KNECHTL, Třicet let našeho zápasu v Olomouci, Olomouc 1923, str. 12 a 47.

⁶ Boh. KNECHTL, Třicet let našeho zápasu v Olomouci, str. 43. — Der Statistischen Jahrbücher d. k. H. St. Olmütz Band III, 1896—1899, Olomouc 1901, str. 44 a 110 (o domě čp. 376). — H. KUX, Geschichte d. k. H. St. Olmütz, Olomouc 1937, str. 433.

⁷ Návrh byl oproti roku 1897 poněkud změněn a vlastní ulice se projektovala v sousedství hotelu Goliath na území sousedních domů čp. 407, 406 a 405 směrem k Riegrově ulici. — Ein interessantes Bau-Projekt, eine neue Strasse zum Oberring, Mähr. Tagblatt 30. IX. 1911.

⁸ Statistická ročenka hlav. města Olomouce, sv. VI, 1911—1918, Olomouc 1933, str. 242. — H. KUX, Geschichte d. St. Olmütz, str. 433 a 503, pozn. číslo 402. — H. KUX, Hotel Goliath, Mähr. Tagblatt 2. a 3. VII. 1912.

⁹ V nynější době jsou v budově bývalé banky Union, stojící na místě hotelu Goliath, umístěny úřadovny spojů a pošta 3. — V budově bývalé Litovelské pivnice v Riegrově ulici číslo 12, jsou kanceláře advokátní poradny a v přízemí středisko důchodců.

¹⁰ K získání návrhů na rekonstrukci Národního domu byla počátkem roku 1928 vypsána užší soutěž mezi architektem Bohuslavem Fuchsem z Brna, architekty Vodíčkou a Juránkem a inž. Janem Hublíkem, oba poslední z Olomouce. Posudek návrhů vypracoval autor; ježto provedení přestavby bylo zadáno stavitelské firmě Vodíčka a Juránek z Olomouce, uskutečnil se při adaptaci v zásadě jejich návrh.

L'auberge „A l'Etoile bleue“ et l'élargissement de Národní dům à Olomouc

C'est à l'auberge „A l'étoile bleue“, voisine de Národní dům, que descendit deux fois le général russe Alexandre Souvorov: pour la première fois en 1799 lorsque l'armée russe traversait la Moravie en direction de l'Italie, et la deuxième fois lorsque, victorieuse, elle rentrait dans sa patrie, au mois de Février 1800. En 1900, la maison de Národní dům s'élargit sur l'emplacement de cette auberge. L'on y édifia un nouvel hôtel de trois étages. Parmi les raisons pour lesquelles on entreprit cet élargissement, figurait l'attitude de la municipalité (à cette époque-là allemande) qui ne permit pas l'établissement d'une entreprise tchèque sur la place principale de la ville (à l'emplacement de l'ancien hôtel allemand Goliath). Le conseil municipal alla jusqu'à décréter qu'une nouvelle rue serait percée à cet endroit (ce qui, d'ailleurs, ne se réalisa jamais). — L'hôtel Národní dům a l'apparence d'une maison indépendante. Sa modernisation fut réalisée dans les années 1928—1929.

Jaroslav Fleischman:

JEDLÝ JEŘÁB MORAVSKÝ (SORBUS AUCUPARIA VAR. MORAVICA)

Roku 1820 chlapci, pasácci ovcí, objevili jedlý jeřáb, který rostl za hospodářským stavením v Ostružné u Jeseníku na poli jako tak zvaný ptačí jeřáb mezi jinými, ale jeho plody chutnaly sladce. Hoši s radostí to hlásili majiteli stáda ovcí, sedláku Křištofu Harmutovi, který se též zabýval roubováním stromů ve své zahradě. Učinil zkoušku a sejmutý roub ze sladkého jeřábu narouboval na jeřáb ptačí. Učinil tak několikrát a zjistil k svému překvapení, že vlastně zásluhou pasáček byl objeven jeřáb jedlý, dnes rozšířený u nás jako jeřáb moravský, *Sorbus aucuparia var. moravica* ZENGERL. Sedlák Křištof Harmut, který roubování provedl, tím položil základní kámen k rychlému rozšíření jedlého jeřábu. Tedy z Ostružné a z blízkého Petříkova byly později rozesílány zušlechtěné mladé jeřáby do celého Rakouska, do Německa, Polska, Švédska, a vůbec do krajín s většími studenými pohorími.

V roce 1885, tedy 65 let později, popisoval v odborném časopise sladký jeřáb les-

ník Kaetzel z Ostružné a seznámil tak nejširší vrstvy s existencí tohoto lesního ovoce. Jeho úsilí podporoval ředitel školy Kohout z Ostružné a lesmistr G. Eyselt v Petříkově, lékař dr. Fr. Riedl z Velkých Losin a profesor Adametz z vídeňské vysoké školy zemědělské. Také tehdejší rakouské ministerstvo orby se pak postaralo přes zemskou inspekci a spolky o rozšíření jedlého jeřábu. Vlivem propagace, jistě účelné, jeřáb byl zaváděn v drsných polohách, které nevyhovovaly ovocnářství obecnému.

Dnes se z plodů sladkého jeřábu vyrábí v NDR koncentrát, který v obsahu kyselin a vitamínu C přesahuje daleko citronovou šťávu! Srovnáním hodnot koncentrátu sladkého jeřábu s citronovou šťávou (nezahuštěnou) se ukazuje, že u kyselin je poměr 18 % k 6 %, u vitamínu C 240 mg/100 cm³ k 50 mg/100 cm³. (Podle profesora E. Donatha v roce 1954.) Proto se sladký jeřáb označuje za „citron severu“. Tento koncentrát je v NDR nepostradatelným přípravkem pro nemocnice a dětské kliniky a od r. 1954 se ho používá jako důležité součásti výživy kojenců.

Plody jsou výbornou surovinou pro různé šťávy, mošty, sirupy, želé, vína, marmelády, kompoty předčí brusinky, jsou náhražkou hrozinek, které dále předčí vysokým obsahem askorbinové kyseliny (10 až 24 % mg.). Obsah vitamínu C se ovšem mění v průběhu zrání plodů. Tak v srpnu je 68 % mg, začátkem září 98,50 % mg a kolem 26. září 83,9 % mg askorbinové kyseliny. Nejlepší doba sklizně s ohledem na obsah vitamínu C je tedy kolem poloviny září, na méně příznivých místech o něco později. Koncem září a začátkem října se zřetelně projevuje sladká chuť, ale obsah kyseliny se zmenšuje. Šlechtění sladkého jeřábu bylo věnováno již mnoho pozornosti. V poslední době zabýval se jím zahradnický ústav v Drážďanech (od r. 1948), kde bylo postupně z velkého počtu sladkých jeřábů porůznu pěstovaných a sebraných, vybráno celkem 73 tzv. klonů, z nichž dva se vyznačovaly vysokým obsahem vitamínu C a velmi dobrou použitelností. Oba klony byly uznány jako „Rozina HZ“ (obsahuje vitamínu C 100 % mg) a „Konzetra HZ“ (obsahuje největší množství vitamínu C, až 220 % mg). U nás projevil o sladký jeřáb velký zájem také pracovníci výzkumného ústavu ovocnářského ve Velkých Losinách.

U nás v Jeseníku utvořili pionýři, sdružení v Okresním pionýrském domě, pěstitelský kroužek ochrany přírody, který vede autor tohoto článku. My, kteří jsme u kolébky jedlého jeřábu, bude naší snahou, abychom umožnili rozšíření tohoto hodnotného ovoce.

Jiří Sehnal:

JAK SE V UNIČOVĚ V 17. STOLETÍ TAKTOVALO

O taktovací technice starých českých kantorů nemáme přímých dokladů. Tím pozoruhodnější je zpráva o taktovací holi, které užívali k řízení sboru uničovští kantorů v 17. a snad i v 18. století. Zápis v děkanské matrice uničovské z roku 1672¹ ji charakterizuje slovy „virgula argentea, qua scholae rector utitur chorum dirigens“.² Stejnými slovy je taktovací hůl zaznamenána i v matrice z roku 1690.³ Matrika z roku 1771⁴ ji uvádí sice také, ale nezmiňuje se o jejím účelu. Z toho soudíme, že snad jí tehdejší ředitel kůru František Peška již nepoužíval. Podle sdělení nynějšího uničovského děkana P. Josefa N a k l á d a l a není dnes po holi ani památka.

● používání taktovací hole v církevní hudbě existují doklady již od 15. století, i když jde o zvyklost patrně mnohem starší.⁵ V 16., v 17. a ještě dlouho v 18. století udávali chrámoví kapelníci takt buď taktovací holí nebo svítkem not. Dirigování pomocí papírového svítku převládalo hlavně v Německu.⁶ Ještě C. Guérin zobrazil na jedné ze svých rytin z roku 1785 slavného holešovského rodáka Frant. X. Richtera (1709—1789) jako kapelníka štrasburského dómu se svítkem not v pravé ruce. Naproti tomu taktovací hůl se udržela až do konce 18. století v pařížské opeře,⁷ kde měla proslulou tradici od doby J. B. Lullyho (+1687), kterému dokonce

nepřímo přivodila smrt. Podle E. Vogela⁸ užívalo se taktovací hole v 17. století zejména k řízení produkcí s velkým počtem účinkujících. Obou pomůcek — taktovací hole i papírového svitku se užívalo v minulosti zvukově, a někdy tak hlučně, že to budilo pohoršení posluchačů. Zdá se však, že pro zpěváky bývalo hlasité vyklepávání taktu přímo nezbytností. Klepání svitkem not o pult bývalo méně hlučné a proto se uplatnilo lépe právě v kostelích, kde v 18. století pozvolna vytlačilo taktovací hůl. Slyšitelně se nenaznačovaly všechny doby. Zejména při dirigování svitkem not se některé doby naznačovaly jen pohybem. Všechny doby se vyklepávaly hlučně zpravidla jen v počátečních taktech. V průběhu skladby se tloukly slyšitelně většinou jen první taktové doby.⁹

Taktovací hole bývaly dlouhé asi 1 metr, dřevěné nebo i celokovové, nezřídka umělecky zdobené.¹⁰ Slavní, dobře situovaní kapelníci je mívali i z drahých kovů. Tak například G. P. Palestrina prý měl zlatou.¹¹ Uničovská matrika nazývá taktovací hůl zdobně stříbrná hůlka. Podle toho se zdá, že nemuselo jít o masivní hůl, jaké užíval například J. B. Lully a kterou se tlouklo o podlahu, ale o lehčí, tenčí kovovou tyčku,¹² kterou se tlouklo o pult. Je ostatně zajímavé, že na zmíněné rytině z Weigelovy knihy¹³ drží kantor poměrně dlouhou tyč ve zdvižené levé ruce způsobem, jakým se drží ukazovátka, a rozhodně se nezdá, že by jí tloukl o podlahu, jak se nejčastěji píše v literatuře.

Poněvadž se nám taktovací hůlka uničovských kantorů nezachovala, musíme se spokojit jen s konstatováním, že se v Uničově a patrně i v některých jiných moravských městech v 17. století udával takt v chrámové hudbě slyšitelně pomocí taktovací hole. Nedostatek zpráv o taktovacích hůlkách na jiných moravských kúrech v 17. století si vysvětlujeme tím, že šlo často jen o obyčejné dřevěné, popřípadě okované hůlky, které nebylo třeba zaznamenávat do inventářů. V používání taktovací hole v 17. století u nás můžeme částečně spatřovat vliv italské provozovací praxe, která se v minulosti nevyznačovala přílišnou úzkostlivostí a proto se nepozastavovala ani nad hlukem kapelníkovy hole.

Ein Beitrag zur Technik des Taktschlagens in der Kirchenmusik des 17. Jahrhunderts in Uničov.

Aus einigen Notizen in den Matrikeln der Dekanatskirche in Uničov geht deutlich hervor, dass uničover Chorregente beim Chordirigieren im 17. Jahrhundert von einem silbernen Stäbchen (virgula argentea) Gebrauch machten. Der Autor hält es als Beweis dafür, dass im 17. Jahrhundert auch in anderen Städten Mährens das hörbare Taktschlagen mit Hilfe eines Taktstabes verbreitet war.

¹ Sta Olomouc, kniha číslo 244.

² „Stříbrná hůlka, které užívá ředitel školy při řízení sboru.“

³ Sta Olomouc, kniha číslo 245.

⁴ Sta Olomouc, kniha číslo 246.

⁵ A. CHYBIŇSKI: Zur Geschichte des Taktschlagens und des Kapellmeisteramtes in der Epoche der Mensuralmusik. SIMG 10, 1908—9, s. 385.

⁶ E. VOGEL: Zur Geschichte des Taktschlagens. Jahrb. d. Musikbibl. Peters 5, 1898, s. 75.

⁷ O nepříjemně hlučném tlučení taktu v pařížské opeře píše podrobně J. J. ROUSSEAU ve svém Dictionnaire de musique (1. vyd. 1767) v hesle Battre la mesure. Odtud je také přejat často citovaný výrok, že pařížská opera je jediným divadlem v Evropě, kde se takt vytlouká, ale nadržuje, zatímco jinde se drží bez vytloukání.

⁸ E. VOGEL, I. c. 71.

⁹ J. J. Rousseau, I. c.

¹⁰ Srovnej: C. VOGEL, I. c. 72 nebo vyobrazení kapelníka na ubrusu z 2. poloviny 15. století v knize R. HAASE: Aufführungspraxis, Potsdam 1931, tab. 9. Pozoruhodná je též rytina kantora v knize Chr. WEIGELA: Abbildung der Gemein-Nützlichen Haupt-Stände, Regensburg 1698. Přetisk této rytiny najde čtenář v obrazové příloze publikace J. SEHNALA: Hudební literatura zámecké knihovny v Kroměříži, Gottwaldov 1960.

¹¹ A. ŠROM: Orchestr a dirigent, Praha 1960, s. 118.

¹² Virgula znamená též proutek.

¹³ Srovnej poznámku číslo 10.

Legenda k obrázkům:

1. Zajímavý útvar při patě kmene jilmu habrolistého, *Ulmus carpiniifolia* GLED. v Citovském lese (okr. Olomouc); z exkurse biolog. kroužku při VÚ Olomouc (foto inž. Killmaier).

2. Projekt z r. 1911 na proražení ulice z náměstí Míru v Olomouci. Kreslil Erwin Pendel z Vídně. (K článku J. Kšíra, toto autor.)

3. Kostel v Lošticích, kresba z. r. 1650.

4.—7. Nástěnné obrazy z kostela v Lošticích. Bičování, Ecce homo, Ukřížování a kladení do hrobu.

8.—9. Fresky v kůlně lesního úřadu v Žadlovicích, zřízené původně panem Burianem Drahenovským z Pěnčína v letech 1587—1590 jako modlitebna při tvrzi. (Obr. 3.—9. k článku A. Langa, vesměs fotoarchiv Havelkova muzea v Lošticích.)

10.—13. Dokumentace z výstav: „Výstava cestovního ruchu 1963“ (září—prosinec) v budově VÚ v Olomouci; výstava Karla Černého, rovněž v budově VÚ Olomouc. (Foto J. Juryšek.)

14. Chráněný jeřáb obecný *Sorbus aucuparia* u východu z nádraží ve Dzbeli; vysazen kolem r. 1886, obvod kmene v prsní výši 187 cm. (Doplněk red. k článku J. Fleischmana, foto A. Novotný, Dzbel.)

Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, vydává VÚ Olomouc, nám. Republiky 6. Řídí dr. Boh. Šula, grafická úprava Ot. Lenhart. Tisknou Moravské tiskařské závody, n. p., závod 12, Olomouc, Leninova 15. Povoleno ONV v Olomouci —

© Vlastivědný ústav Olomouc.

kult/456-32/63 - Šn.

T-05*32029

